

Czy *Ulisses* Jamesa Joyce'a to dzieło nieudane, nieprzyzwoite i niemoralne?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Audiobook](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Choderlos de Laclos, *Niebezpieczne związki*.

Czy *Ulisses* Jamesa Joyce'a to dzieło nieudane, nieprzyzwoite i niemoralne?

Dublin, Irlandia

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy można za pomocą literatury tak dokładnie odwzorować miasto i jego charakter, by – gdyby zniknęło – dało się je wiernie odbudować? Czy można w jednym rozdziale przedstawić rozwój języka angielskiego, zaczynając od pierwszego w historii zdania napisanego w języku anglosaskim? Czy każdy rozdział może stanowić inny gatunek literacki, a jednocześnie zawierać wspólne elementy, pozwalające na spójną interpretację całości dzieła, i to na wielu płaszczyznach?

Tak, to wszystko możliwe, co udowodnił w swojej powieści James Joyce. *Ulisses*, dzieło napisane z wielkim rozmachem i kunsztem, wielowymiarowe i odsyłające do niezliczonych kontekstów kulturowych, zostało jednak na początku uznane za nieudane, nieprzyzwoite i niemoralne. Uznane później za jedno z arcydzieł prozy awangardowej XX wieku, po tak wielu latach wciąż pozostaje przedmiotem sporów i kontrowersji.

Twoje cele

- Poznasz strukturę powieści Jamesa Joycea.
- Dowiesz się, w jaki sposób i w jakim celu James Joyce stosował różne techniki literackie.
- Zrozumiesz, na czym polega trudność w czytaniu *Ulisses*.

Przeczytaj

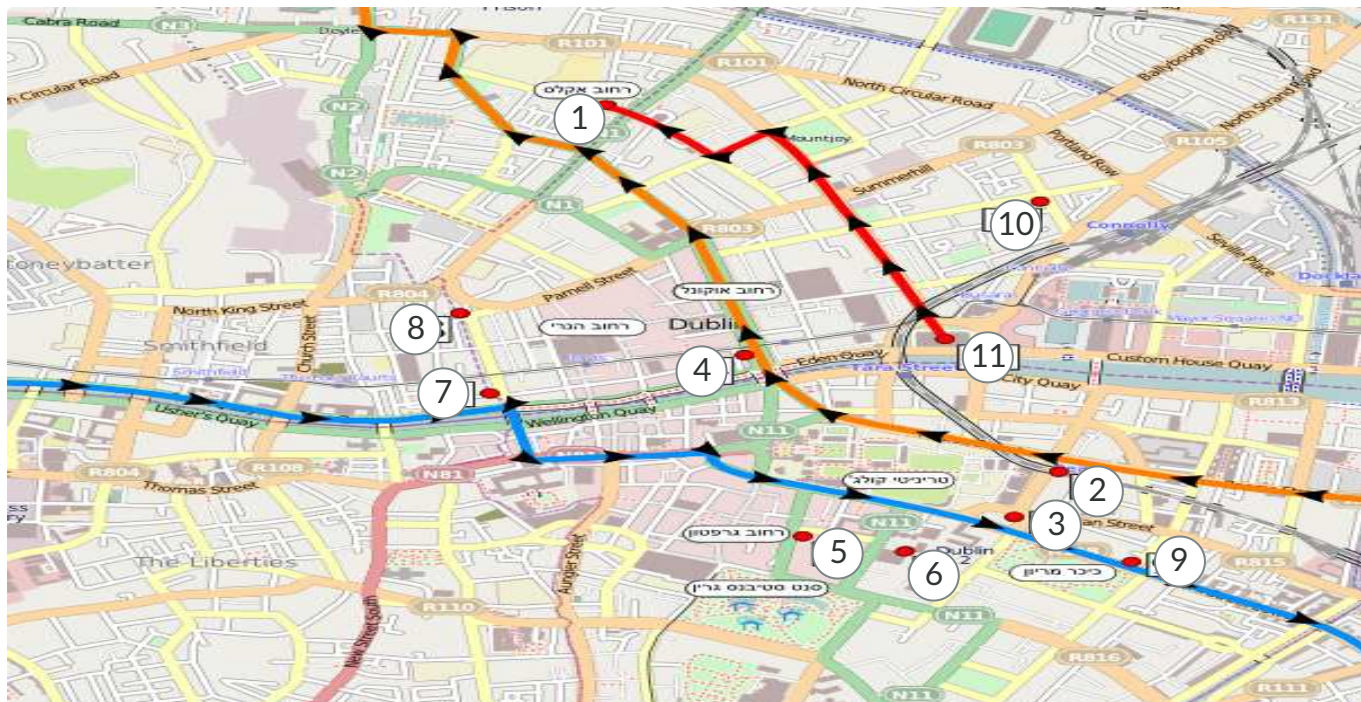
W 1904 r. wydarzyło się kilka godnych odnotowania zdarzeń. Wybuchła wojna rosyjsko-japońska, a Giacomo Puccini wystawił po raz pierwszy swoją operę *Madame Butterfly* (nieświadomie nawiązując do wojny, bo akcja tej opery rozgrywa się w Japonii). Irlandczyk Roger Casement opublikował relację z Konga, potwierdzającą okrucieństwo Belgów, które już w 1899 r. opisał Joseph Conrad w *Jądrze ciemności*. Z kolei 16 czerwca James Joyce poznał miłość swojego życia, kobietę, przy której umrze – Norę Barnacle. Czy to ważne? I tak, i nie. Dla literatury ta data jest znacząca o tyle, że tego dnia dzieje się akcja *Ulissesa*, jednej z najważniejszych powieści XX wieku.

Zrekonstruowany pokój w wieży Martello (Sandycove, Dublin) – obecnie Muzeum James'a Joyce'a.

Źródło: eigene Aufnahme, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Opowieść o dziele Joyce'a można by zacząć słowami „*dzień jak co dzień...*,” bowiem powieść zaczyna się o godzinie 8.00 rano i jest szczegółowym opisem szesnastu godzin z życia... Dublina. Tak – niewątpliwie głównym bohaterem *Ulissesa* jest miasto, zaś pozostali bohaterowie, których bliżej poznajemy w powieści, to Stephan Dedalus, Leopold Bloom i jego żona.

1

Dom Leopolda Blooma przy 7 Eccles Street – Rozdział 4, Calypso ; Rozdział 17, Itaka ; i Rozdział 18, Penelope

2

Poczt, Westland Row – Rozdział 5, Lotus Eaters

3

Apteka Sweny'ego, Lombard Street, Lincoln Place (gdzie Bloom kupił mydło) – Rozdział 5, Lotus Eaters

4

przez Freemana Journal , Ulica Księcia, off O'Connell Street – Rozdział 7, Aeolus

5

I – niedaleko – sklep ze słodyczami Grahama Lemona, 49 Lower O'Connell Street; zaczyna się Rozdział 8, Lestrygonianie

6

7

8

9

10

11

Dublin w *Ulisess*

Źródło: מפה מקורית: Kwekubo, משתמש: איתן, משתמש: MT0, גרסה זו: משתמש: Itzuvit, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Na pierwszy rzut oka powieść sprawia wrażenie bardzo chaotycznej. Niektóre fragmenty brzmią wyjątkowo niejasno, wręcz tajemniczo. Joyce zastosował w nich bowiem technikę [strumienia świadomości](#). Co ciekawe, wynalazł ją nie on, lecz Édouard Dujardin, który w powieści *Wawrzyny już ścięto* opisał wieczorną wędrówkę bogatego paryskiego snoba Daniela Prince'a, spacerującego po Paryżu i rozmyślającego o swojej niedoszłej kochance, aktorce z podrzędnego teatru. W obu dziełach występują podobne motywy: miasta i wędrówki. Joyce powieść Francuza przeczytał w 1903 r., a więc przed poznaniem Nory Brance. Zresztą już po wydaniu *Ulisses*a zabiegał o to, by Dujardin był uznawany za prekursora tej literackiej techniki. Ale *strumień świadomości* to niejedyny literacki i formalny eksperyment zastosowany przez Irlandczyka w powieści.

W swoim ostatecznym kształcie *Ulisses* nie ma ani numerów rozdziałów, ani tytułów. Strukturę powieści i kierunki jej interpretacji wskazują schematy (tzw. tabele Gilberta i Linatiego), które rozpisał sam autor i udostępnił znajomym, aby ułatwić im czytanie albo udowodnić (jak to Joyce miał w zwyczaju) własny kunszt.

Schematy te niosą m.in. informację, że *Ulisses* nawiązuje do *Odysei* Homera. Powieść dzieli się na trzy główne części. *Telemachia* (rozdziały 1–3), *Odyseja* (rozdziały 4–15) i *Nestos* (rozdziały 16–18), a więc opisuje wędrówkę Telemacha, czyli w tym przypadku literata Stephana Dedalusa, Odyseusza, którym jest Leopold Bloom, i ich ostateczny powrót (*Nestos*) do domów. Jest to jednak nawiązanie à rebours, na odwrót, w dodatku – zdaniem wielu krytyków – ma drugorzędne znaczenie dla odbioru tekstu.

Rozdział 1

Telemach

Taki widok z wieży Martello podziwiał Stephan Dedalus, kiedy przywołał go Buck Mulligan
Źródło: Eytań6, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

O ósmej rano student medycyny Malachi Buck Mulligan woła Stephana Dedalusa na dach wieży. Dedalus ma do niego pretensje, ponieważ usłyszał w nocy nieprzyjemne uwagi na swój temat. Chodziło o jego stosunek do umierającej matki (Dedalus jest [agnostykiem](#), nie ukląkł przy łóżku matki, w tamtym czasie agnostycyzm w Irlandii był powodem towarzyskich skandali), a także o to, że Buck przyprowadził do ich mieszkania Hainesa, także studenta medycyny. Po raz pierwszy w narracji pojawiają się fragmenty monologu wewnętrznego. W schemacie Gilberta Joyce wpisał tu jako główną symbolikę dziedziczenie, a sztuką, do której odnosi się rozdział, ma być teologia. I rzeczywiście w rozdziale roi się od teologicznych wtrętów i religijnych rozmyślań. Kolorami dominującymi są biel i złoto.

Rozdział 2

Nestor

Rozdział 3

Proteusz

Rozdział 4 Kalipso
Rozdział 5 Lotofagowie
Rozdział 6 Hades
Rozdział 7 Eol
Rozdział 8 Lajstrygonowie
Rozdział 9 Scylla i Charybda
Rozdział 10 Ruchome skały
Rozdział 11 Syreny
Rozdział 12 Cyklop
Rozdział 13 Nauzykaa
Rozdział 14 Woły Słońca
Rozdział 15 Circe
Rozdział 16 Eumajos
Rozdział 17 Itaka
Rozdział 18 Penelopa

Czy *Ulisses* jest powieścią niemoralną? Z pewnością nie. Zamierzeniem Joyce'a nie było zgorszenie czytelników czy wywołanie skandalu obyczajowego, ale ukazanie pełni człowieczeństwa, przedstawienie człowieka we wszystkich jego aspektach: intelektualnym, emocjonalnym, społecznym i biologicznym. Ze względu na obsceniczność niektórych

fragmentów (*Circe, Nauzykaa*) książka była zakazana w Wielkiej Brytanii do 1936 r. Jednakże gdy przyjrzymy się tym fragmentom, dostrzeżemy raczej literacki kunszt aniżeli obsceniczność. Oniryczny i nawiązujący do średniowiecznych sprośnych poematów rozdział *Circe* jest literackim majstersztykiem.

Czy jest to powieść nieudana? Wręcz przeciwnie – *Ulisses* jest arcydziełem literatury światowej, w dodatku wyjątkowym. Tylko w przypadku *Ulisessa* możemy mówić o zapoczątkowaniu nowej literackiej metody i doprowadzeniu ją do doskonałości w obrębie jednego dzieła.

Słownik

agnostyk

(gr. *ágnōstos* – nieznany) osoba całkowicie lub częściowo negująca możliwość rozstrzygnięcia pytania o istnienie lub nieistnienie Boga. W historii filozofii agnostycyzm najczęściej wynikał z określonych koncepcji epistemologicznych, czyli związanych z ludzkim poznaniem oraz jego naturalnymi ograniczeniami

inkantacja

obrzędowe zaklęcie

mason

członek masonerii, ruchu mającego na celu braterstwo ludzi różnych religii, narodowości i poglądów

naturalizacja

nadanie cudzoziemcowi obywatelstwa państwa, w którym zamieszkał

strumień świadomości

termin literacki określający formę monologu wewnętrznego w powieści, który stanowi próbę wyrażenia środkami językowymi naturalnego przebiegu myśli i wrażeń w świadomości postaci lub narratora

Film

Polecenie 1

Wyjaśnij, w jaki sposób *Ulisses* nawiązuje do *Odysei*.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D18vhvHBj>

Nagranie filmowe lekcji odpowiadające na pytanie, czy „*Ulisses*” Jamesa Joyce'a to powieść nieudana, niepryzwoita i niemoralna.

Polecenie 2

Na podstawie wybranego rozdziału wyjaśnij, jak rozwiązania formalne zastosowane przez Joyce'a współgrają z treścią.

Ćwiczenie 1

Wyjaśnij, co może symbolizować Dublin opisywany przez Joyce'a.

Ćwiczenie 2

Którego dokładnie dnia dzieje się akcja powieści? Jakie ma to znaczenie w interpretacji powieści? Zredaguj odpowiedź.

Polecenie 1

Czy świat przedstawiony w powieści można rozumieć jako odbicie świata platońskich idei? Podaj odpowiedni argument na poparcie swojej tezy.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PExIUG5hJ>

Otóż w *Uliście* oddalonym światem platońskich idei jest właśnie *Odyseja*. Epos Homera funkcjonuje niczym idealny wzorzec, a konkretny, zmysłowy, fizyczny świat Dublina jest tylko jego niewyraźnym odbiciem. Dublińska odyseja tak dalece odbiega od starożytnego oryginału, że rozpoznanie w głównych bohaterach rysów ich greckich pierwowzorów wymaga nie lada sztuki. Ani bojaźliwy, niepozorny Leopold Bloom nie przypomina bohaterskiego Odyseusza, ani porzucający swojego biologicznego ojca Stefan Dedalus nie naśladuje tęskniącego za Odysem Telemacha, ani rozwiązła Molly Bloom nie wydaje się uderzająco podobna do cierpliwie oczekującej Penelopy. Relacja pomiędzy greckimi a dublińskimi postaciami pomyślana jest jako relacja między ideą a jej „marnym” cieniem na ścianie jaskini. Całość jest platońska, *ale à rebours*, przeciw Platonowi, gdyż dla Joyce’a rzeczywistość jego dublińskiego dnia to rzeczywistość w stopniu najwyższym realna.

Trudno o większą złośliwość, o celniejszy komizm konceptualny: funkcję doskonałego świata idei powierzyć dziełu, które przez zazdrosnego o „rząd dusz” Platona odsądzane było od czci i wiary, dziełu, przed którego zgubnym wpływem chciał uchronić obywateli swojego państwa. Śmiech, który zdaniem greckiego mędrca jest tak samo demoralizujący, jak poezja Homera, wydaje się przewrotnym gestem obronnym artysty wobec surowych werdyktów filozofa.

— Mnie tam co? Zapytał.

— Tu, powiedziała. Co to znaczy?

Pochylił się i odczytał tuż przy wypolerowanym paznokciu jej kciuka.

– Metempsychoza?

– Tak. Co to za facet? Jak go nazywają ci, co go znają?

[James Joyce, *Ulisses*, epizod IV, przeł. Maciej Słomczyński, Warszawa 1969, s. 71.]

Twierdzenie, że Joyce'owska transpozycja *Odysei* jest parodią platońskiego idealizmu nadal może się komuś wydawać nieco zbyt ryzykowne, proponuję więc rozważyć drugi argument za tak pomyślaną tezę. Rozważmy jeden z wątków przewodnich *Ulissesa*, mianowicie ideę metempsychozy.

Metempsychoza jest wierzeniem całkowicie obcym Homerowi. Wiara w wędrówkę dusz pojawia się dopiero wraz z orfikami i pitagorejczykami. Przejął ją Platon, dla którego nauka o reinkarnacji stała się ostateczną inspiracją i punktem odniesienia dla całej jego filozofii. Jest to jeden z centralnych tematów *Fedona*, *Fajradosa* i *Timajosa* oraz punkt kulminacyjny *Państwa*.

Właśnie tutaj, w zakończeniu *Państwa*, znajduje się ustęp, który mógł zainspirować Joyce'a do podjęcia tematu *Odysei*. Jest to opis pośmiertnych losów człowieka. W eschatologii platońskiej po śmierci odbywa się sąd, a po sądzie następuje tysiącletni pobyt w niebie albo piekle. Później rozpoczyna się ponowna wędrówka duszy, która samodzielnie dokonuje wyboru nowego wcielenia. Dusze podnoszą rozrzucone losy; istotny wpływ na ich wybór ma pamięć o poprzednim życiu:

„Przypadkiem dusza Odyseusza losowała na samym końcu. Już szła do wyboru, ale, przypomniawszy sobie minione trudy przez żądzę sławy poniesione, dała spokój ambicjom i chodząc długo tędy i owędy szukała losu człowieka prywatnego, który by miał czas wolny. Z wielką trudnością go znalazła. Leżał gdzieś tam, porzucony, bo inni go nie chcieli. Zobaczywszy go, powiedziała, że i za pierwszym razem byłaby też ten los wybrała, więc teraz podjęła go z radością”.

Czy Leopold Bloom, skromny akwizytor ogłoszeniowy, nie jest właśnie tym „człowiekiem prywatnym”, który ma dużo „czasu wolnego”? Czy cały utwór Joyce'a nie jest w takim razie owocem swoistej literackiej metempsychozy? Joyce'owski *Ulisses* byłby więc tyleż homerycki, co platoński, czego potwierdzenie znajdziemy nie tylko na poziomie metatekstowym – na poziomie idei i struktury – ale i w samym tekście.

Polecenie 2

Opisz, w jaki sposób można wyjaśnić, dlaczego na kartach powieści stosunkowo często występuje słowo „metempsychoza”?

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Czy *Ulisses* Jamesa Joyce'a to dzieło nieudane, nieprzyzwoite i niemoralne?

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
- 2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);
- 9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
- 10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;
- 14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

8) tworzy plan kompozycyjny i dekompozycyjny tekstów o charakterze argumentacyjnym;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zapoznaje się z lekturą *Ulisses* Jamesa Joyce'a;
- opowiada o świecie przedstawionym w lekturze;
- tworzy mapę myśli na temat tego, jakim dziełem jest *Ulisses*;
- redaguje plan wydarzeń utworu;
- wyjaśnia, co może symbolizować Dublin opisywany przez Joyce'a,

- wyjaśnia, w jaki sposób *Ulisses* nawiązuje do *Odysei*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- mapa myśli;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- e-podręcznik;
- tablica interaktywna lub rzutnik;
- arkusze szarego papieru.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie w wyznaczonym wcześniej terminie zapoznają się z lekturą *Ulisses*a Jamesa Joyce'a

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel na podstawie tekstu z sekcji Przeczytaj, filmu oraz audiobooka w e-materiale rozmawia z uczniami o świecie przedstawionym, bohaterach, fabule w utworze *Ulisses* Jamesa Joyce'a. Prosi, by uczestnicy lekcji zanalizowali wybrany fragment dzieła, który najbardziej zapadł im w pamięć i przedstawili swoje refleksje na ten temat.
2. Przedstawienie celu i tematu zajęć.

Faza realizacyjna:

1. Mapa myśli. Nauczyciel pisze na tablicy wyraz ULISSES. Uczniowie, pracując w grupach, na dużych arkuszach papieru zapisują wszystkie skojarzenia związane z lekturą. Zapisy na mapie myśli mają prowadzić do odpowiedzi na pytanie, czy *Ulisses*

jest według uczniów dziełem nieudanym, nieprzyzwoitym i niemoralnym. Prezentują wyniki swojej pracy (np. w formie wystawy na ścianie). Ustalenia uczniów z danej grupy przedstawia przedstawiciel zespołu.

2. Uczniowie zapoznają się z tytułami rozdziałów lektury i informacjami na temat poszczególnych rozdziałów. Następnie w parach przygotowują plan wydarzeń utworu. Na podstawie wybranego rozdziału wyjaśniają również, jak rozwiązania formalne zastosowane przez Joyce'a współgrają z treścią.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie w ramach podsumowania lekcji :
  - wyjaśniają, w jaki sposób *Ulisses* nawiązuje do *Odysei*,
  - wyjaśniają, co może symbolizować Dublin opisywany przez Joyce'a,
  - opisują, którego dokładnie dnia dzieje się akcja powieści oraz jakie ma to znaczenie w interpretacji powieści.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują polecenia 1 i 2 z sekcji Audiobook

Materiały pomocnicze:

- <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2671525,Ulisses-Arcydzielo-ktorym-James-Joyce-obrazil-pol-swiata>
- <https://www.zeszytyliterackie.pl/italo-svevo-ulisses-urodzil-sie-w-triescie/>

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Film”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.